

WPROWADZENIE

Prezentowana publikacja ***Miasta dynamicznej równowagi. Miasta zwycięskie*** jest monografią, która:

- Domyka wieloletni program badawczo-ekspercki obejmujący nowe koncepcje i perspektywy miast w procesie przemian, miast kreujących się, miast nowej generacji i miast dynamicznej równowagi.
- Zwieńcza czteroletni cykl monografii poświęconych kształtowaniu przyszłości miast i projektowaniu ich rozwoju w kontekście poindustrialnych miast śląskich.
- Symbolizuje przejście w badaniach miejskich od myślenia i podejścia interdyscyplinarnego do myślenia i podejścia transdyscyplinarnego sięgając do najlepszych osiągnięć nauki o miastach i systemach miejskich.
- Pokazuje sposoby dokonania przejścia od miast pozostających w permanentnej nierównowadze do miast dynamicznej równowagi bazujących na nowej transdyscyplinarnej wiedzy o miastach.

Monografia zawiera 13 autorskich opracowań (rozdziałów) uporządkowanych w trzy powiązane ze sobą części eksplorujące koncepcje miast dynamicznej równowagi i ich przełożenie na *transitional* i *transactional* projektowanie miejskie.

Wieloletni program badawczo-ekspercki realizowano w ramach Interdyscyplinarnej Komisji Studiów nad Przyszłością Górnego Śląska PAN Oddział w Katowicach i etapami poprzez Kolokwia Miejskie „Przyszłość Śląskich Miast” (zob. ryc. 1) w partnerstwie strategicznym z zainteresowanymi miastami.

Ryc. 1. Wieloletni program badawczo-ekspercki badań miejskich prowadzonych w latach 2021–2024

CZEŚĆ I. Miasta dynamicznej równowagi i rozwoju inteligentnego

Rozdział 1. Miasta dynamicznej równowagi a styl zarządzania miejskiego

Andrzej Klasik, Florian Kuźnik

Rozdział 2. Oddziaływanie miast inteligentnych na rozwój regionu

Brygida Klemens

Rozdział 3. Uwarunkowania kreowania zasobów kapitału ludzkiego dla gospodarki miast. Przypadek miast śląskich

Edyta Szafranek-Stefaniuk

Rozdział 4. Transdyscyplinarne badania miejskie. Autorska koncepcja wieloletniego programu badawczo-eksperymentalnego

Andrzej Klasik, Krzysztof Wrań

Rozdział 1 traktuje o miastach dynamicznej równowagi i stylu zarządzania tego typu miastami. Precyzyjnie rzecz ujmując, przedmiotem tego rozdziału jest koncept miast dynamicznej równowagi i miejskich systemów pozostających w interakcji z wyróżnionymi segmentami otoczenia globalnego. Takie podejście pozwala na rozwinięcie konceptu miast dynamicznej równowagi jako zespołu miejskich systemów, którymi są: społeczności miejskie, przestrzeń miejska, sektory aktywności inteligentnych i kreatywnych oraz branże infrastruktury. Taka sekwencja dotychczasowych rozważań pozwala na zastosowanie myślenia i podejścia transdyscyplinarnego w kontekście rozwijającej się, nowej nauki o miastach. Na tej podstawie możliwe było podjęcie próby charakterystyki stylu zarządzania miejskiego w warunkach dynamicznej równowagi miast. Styl zarządzania miastami dynamicznej równowagi określają dwa elementy. Pierwszym są punkty ciężkości zarządzania miastami dynamicznej równowagi. Drugim są wyróżniki stylu zarządzania w ramach ustalonych punktów ciężkości. W konkluzji prowadzi to do zarządzania miejskiego realizującego się w formie *transitional* i *transactional* projektowania miejskiego.

W **rozdziale 2** rozważana jest kwestia kluczowej roli miast inteligentnych w procesie stymulowania gospodarek regionalnych i przyspieszenia rozwoju gospodarczego regionów. Głównym zamierzeniem autorki rozdziału jest próba zdefiniowania korzyści, które dla regionu dostarczają funkcjonujące w nim miasta inteligentne. Na układ treści rozdziału składa się prezentacja samej koncepcji miasta inteligentnego i jej stosowania w przekroju sześciu obszarów funkcjonalnych oraz trzech generacji ewolucji tej koncepcji. Na tej podstawie przeniesiono ciężar rozważań na dziedzinę infrastruktury technologicznej i infrastruktury cyfrowej jako kluczowego czynnika oddziaływania miast inteligentnych na rozwój obszarów miejskich. Infrastruktura technologiczna i cyfrowa jest traktowana jako filar poprawy skuteczności zarządzania miastami i efektywności świadczenia usług publicznych. Dotyczy to także funkcjonowania w miastach różnych miejskich systemów, w tym ze szczególnym uwzględnieniem ekosystemu miejskiego. Wszystko powyższe

skłania autorkę rozdziału do stwierdzenia, że inteligentna infrastruktura miast przesądza o efektywnym wykorzystaniu zasobów środowiska miejskiego przez wszystkie grupy interesariuszy. Szczególne miejsce zajmują w rozdziale drugim rozważania dotyczące korzyści dla regionów i ich rozwoju, jakie dostarcza funkcjonowanie na ich obszarze miast inteligentnych. Posłużono się w tym zakresie trzema kategoriami korzyści: korzyści dla gospodarki regionu (korzyści ekonomiczne), korzyści dla społeczności regionalnej (korzyści społeczne) oraz zrównoważony rozwój jako korzyści środowiskowe, ekologiczne. Każdy z wyróżnionych typów korzyści został bliżej sprecyzowany i może w przyszłości znaleźć swoją empiryczną egzemplifikację. Elementem domykającym rozważania są w tym rozdziale wyzwania, przed którymi stoją regiony i ich obszary.

W **rozdziale 3** centralną kategorią są zasoby kapitału ludzkiego jako strategiczny zasób gospodarki każdego miasta. Prezentowany rozdział ma wyraźnie wyodrębnioną część koncepcyjno-metodologiczną oraz część badawczo-analityczną, którą jest przypadek miast śląskich. Zamierzeniem autorki rozdziału jest rozpoznanie i sprecyzowanie warunków kreowania kapitału ludzkiego miast śląskich na prawach powiatu. Kluczową opcją badawczą jest przemiana kapitału ludzkiego na rzecz stawania się miast śląskich miastami dynamicznej równowagi. Metodyczne badanie warunków kształtowania się kapitału ludzkiego w miastach śląskich w latach 2011–2014 wykonano za pomocą narzędzi statystyki opisowej, analizy morfologicznej i logiki przyczynowości. Podstawowe znaczenie dla postępowania badawczo-analitycznego ma katalog pięciu kluczowych warunków utrzymywania i rozwijania kapitału ludzkiego w miastach śląskich. Przeprowadzona z jego udziałem analiza przyciągania i wytracania zasobów miejscowego kapitału ludzkiego pozwoliła na wygenerowanie dwóch zbiorów miast śląskich na prawach powiatu w zakresie, których kapitał ludzki ma strategiczne znaczenie dla kształtowania się atrakcyjności i konkurencyjności miast śląskich na prawach powiatu. Pierwszą grupę miast tworzą te, dla których rozwijający się kapitał ludzki stał się atutem dla podnoszenia ich atrakcyjności i konkurencyjności. Natomiast w drugiej grupie miast znalazły się te ośrodki miejskie, w których rozwój kapitału ludzkiego uległ wyraźnemu osłabieniu.

Rozdział 4 stanowi autorską propozycję wieloletniego programu transdyscyplinarnego badań miejskich z myślą o kształtowaniu przyszłości i rozwoju poindustrialnych miast śląskich. U podstaw propozycji tego programu są perspektywy przyszłości i rozwoju miast śląskich jako miast w procesie przemian, miast kreujących się, miast nowej generacji i miast dynamicznej równowagi. Pierwszym elementem nowego programu badawczo-eksperymentalnego są pożądane cele i efekty do osiągnięcia. Drugą składową programu jest jego struktura podmiotowa i treść przedmiotowa. Dla określenia struktury podmiotowej programu transdyscyplinarnych badań miejskich użyto poczwórnej helisy oraz wyróżniono cztery typy przestrzeni (sceny) miejskiej. U podstaw treści przedmiotowej nowego programu badań miejskich zorientowanego na rozwój śląskich miast tkwią

elementy teorii dywergencyjnego i konwergencyjnego myślenia kreatywnego oraz strategia rozwiązywania miejskich problemów i wyznaczania nowych ścieżek rozwojowych śląskich miast. Ostatnim czwartym segmentem nowego transdyscyplinarnego, śląskiego programu badawczo-eksperckiego są jego modelowe pola tematyczne.

CZĘŚĆ II. Sieciowy rozwój miast. Nowe modele przeobrażeń strukturalnych i funkcjonalno-przestrzennych

Rozdział 5. Sieciowość przestrzeni miejskiej złożonego układu osadniczego

Jerzy Runge

Rozdział 6. Scalanie konurbacji katowickiej

Krzysztof Gasidło

Rozdział 7. Sieć miast konurbacji katowickiej a zmiana systemowa

Robert Krzysztofik

Rozdział 8. Konkurencyjność eksportu z miast śląskich

Tomasz Komornicki, Barbara Szejgiec-Kolenda, Julia Wójcik

Od wielu lat w środowiskach geografów, urbanistów, ekonomistów trwa dyskusja o relacjach pomiędzy miastami konurbacji katowickiej. Obserwowane i omawiane są różne zjawiska o charakterze przestrzennym ale także społecznym i kulturowym. Spośród różnych koncepcji istotna jest ta, która widzi relacje między miastami konurbacji w kategoriach sieci. Jerzy Runge (*Sieciowość przestrzeni miejskiej złożonego układu osadniczego*) wyróżnia trzy aspekty sieciowości: realną, wirtualną i świadomościowo-tożsamościową. Ale konurbacja nie jest układem statycznym, zachodzące przekształcenia, która można ująć terminem „transformacja” zmieniają relacje wewnętrzne i zewnętrzne pomiędzy elementami sieci prowadząc do stanu „sieciowości post-transformacyjnej”. Charakterystyczne zjawiska dla tego etapu pokazane są na przykładach zmian różnych obszarów: podmiejskiego (suburbanizacja), śródmiejskiego (rewitalizacja i gentryfikacja), dzielnic przemysłowych (specjalne strefy ekonomiczne).

Również Robert Krzysztofik postrzega miasta konurbacji katowickiej jako sieć (*Sieć miast konurbacji katowickiej a zmiana systemowa*). Omawiając stan wiedzy na temat zagadnienia sieciowości przedstawia różne punkty widzenia i różne aspekty, w tym wynikające z badań historycznych. Istotna zdaje się uwaga dotycząca zmiany postrzegania zespołów miast: nie tylko jako sieci osadniczych, ale systemów osadniczych. W tym świetle autor zadaje pytanie „Region katowicki – region usieciowiony czy regionalny system miejski?” Odpowiadając na nie trzeba zauważyć, że od pewnego czasu obserwujemy proces metropolizacji obszaru konurbacji katowickiej. Jest to czynnik, który „będzie umniejszał stopniowo rolę sieciowości” prowadząc od stanu „istniejąca sieciowość w relatywnie słabej metropolii” do stanu „osłabiona sieciowość we względnie silnej metropolii”.

Ten proces zauważa również Krzysztof Gasidło (*Scalanie konurbacji katowickiej*) próbując przedstawić proces przemiany konurbacji katowickiej w kierunku układu

scentralizowanego. Rozróżnia dwie fazy tego procesu. Pierwsza, o charakterze bardziej spontanicznym to sklejanie (aglomerowanie) małych osad w większe miasta. Druga, o charakterze intencjonalnym i planowym to scalanie prowadzące do tworzenia nowych organizmów miejskich. Różne pomysły połączenia – scalenia miast konurbacji pojawiają się od kilkudziesięciu lat, ale dopiero utrata własnej bazy ekonomicznej wielu z nich oraz pojawienie się konkurencji między nimi spowodowały przyspieszenie prac koncepcyjnych oraz doprowadziły do powstania instytucjonalnych form współpracy. Obecnie jesteśmy w momencie pojawiania się prób scalania przestrzennego konurbacji, które można widzieć w aspekcie strukturalnym, funkcjonalnym i mentalnym. Ten pierwszy oznacza nadawanie przestrzeni konurbacji cech integralności i komplementarności, ale wymaga to użycia odpowiednich narzędzi planistycznych. Aspekt funkcjonalny wyraża się w takim kształtowaniu przestrzeni publicznych, infrastruktury technicznej, systemów zieleni, aby stały się przestrzeniami wspólnymi dla mieszkańców sąsiadujących miast,. Scalanie mentalne polega na zastosowaniu różnych środków, uruchomieniu czynników, które będą stopniowo kształtować wyobrażenia mieszkańców i innych użytkowników o przestrzeni konurbacji jako o jednym mieście.

Sieciowość konurbacji katowickiej można także badać obserwując gospodarczą pozycję poszczególnych miast mierzoną udziałem eksportu w ich PKB. Tomasz Komornicki, Barbara Szejgiec-Kolenda i Julia Wójcik (*Konkurencyjność eksportu z miast śląskich*) zbadali wskaźnik RCA (*Revealed Comparative Advantage*) dla 19 miast na prawach powiatu województwa śląskiego. Wyniki wskazują na istotne zróżnicowanie ich pozycji, a także na to, że ze względu na podział administracyjny korzyści z przewag konkurencyjnych nie rozkładają się na całą konurbację mimo, że stanowi ona jeden rynek pracy. Zmusza to do zadania pytania o charakter relacji pomiędzy miastami, które postrzegane są jako sieciowe. Podobnie jak w poprzednich rozdziałach pojawia się zagadnienie pozycji Katowic. Okazuje się, że ich pozycja mierzona wskaźnikiem RCA nie jest wysoka, a zatem ich potencjał w coraz mniejszym stopniu opiera się na eksporcie produkcji przemysłowej.

CZĘŚĆ III. Miasta dla wszystkich. Miasta zielone i zdrowe w procesie zielonej transformacji

Rozdział 9. Dostępność i jakość mieszkalnictwa jako warunek rozwoju miast zwycięskich
Wiktoria Jędrusiak, Agnieszka Majorek-Gdula

Rozdział 10. Zielona transformacja miast Górnego Śląska: wyzwania urbanistyczne
i środowiskowe potrzeby
Adam Bartoszek

Rozdział 11. Delimitacja obszarów zabudowy w celu adaptacji miast do zmian klimatu
Magdalena Głogowska

Rozdział 12. Zrównoważony rozwój miast i metropolii – teoria, praktyka
i świadomość strategiczna
Marcin Budziński

Rozdział 13. Rola instytucji kultury w gospodarce miejskiej i regionalnej
na przykładzie województwa świętokrzyskiego
Edyta Łyżwa

W części trzeciej monografii, zatytułowanej *Miasta dla wszystkich. Miasta zielone i zdrowe w procesie zielonej transformacji* znalazło się pięć tekstów (rozdziałów) poświęconych różnym aspektom rozwoju ośrodków miejskich, również regionów, w powiązaniu z szeroko rozumianymi czynnikami środowiskowymi i społeczno-kulturowymi. Rozwój miast, często nawiązujący do koncepcji *smart city*, polega na budowaniu systemów miejskich gwarantujących wysoką jakość życia, rozumianą jako zdrowe otoczenie funkcjonujące na zasadach gospodarki obiegu zamkniętego⁴. Taki rozwój miejski ma albo neutralny, albo wręcz pozytywny wpływ na środowisko⁵.

W **rozdziale 9** *Dostępność i jakość mieszkalnictwa jako warunek rozwoju miast zwycięskich* Wiktoria Jędrusik i Agnieszka Majorek-Gdula omówiły kwestie rozwojowe miast, w aspektach związanych z jakością mieszkalnictwa i dostępnością mieszkaniową. Duże znaczenie ma również jakość zasobów mieszkaniowych, ich lokalizacja oraz możliwość korzystania z infrastruktury miejskiej. Równolegle, coraz istotniejsze stają się aspekty ekologiczne, takie jak jakość środowiska oraz wdrażanie zrównoważonych rozwiązań do bieżącego funkcjonowania miast. W tym kontekście uzasadnione jest zwrócenie uwagi na znaczenie tzw. dobrych praktyk w tym zakresie, a dla miast zwycięskich mają one kluczowe znaczenie.

Rozdział 10 autorstwa Adama Bartosza *Zielona transformacja miast Górnego Śląska: wyzwania urbanistyczne i środowiskowe potrzeby* jest próbą pełniejszego wyjaśnienia licznych, dostępnych w literaturze inspiracji, które mogą służyć planistom i miejskim decydom do realizowania nowych strategii, uwzględniających dobrostan miejskich ekosystemów oraz łączących potrzeby urbanistyczne ze środowiskowymi wartościami. Wskazano także sposoby, które w środowiskowym planowaniu prowadzą do kreowania równowagi pomiędzy zasobami urbanistycznymi a wyzwaniami zielonej transformacji miast i potrzebami mieszkańców. Tego rodzaju wyzwania wymuszają stosowanie kompleksowego podejścia przez planistów miejskich do rozwiązywania problemów miejskich.

Z kolei w **rozdziale 11** *Delimitacja obszarów zabudowy w celu adaptacji miast do zmian klimatu*, którego autorką jest Magdalena Głogowska, przedstawiono różne metody odwzorowania zabudowy i pokrycia terenu oraz źródła danych (serwisy), umożliwiające delimitację obszarów zabudowanych w miastach i ich otoczeniu. Jak zauważa autorka,

⁴ [Baron 2012: 32–50]; [Ochojski 2022].

⁵ [Angelidou 2014: S3–S11].

temat pozostaje otwarty, bowiem w ostatnich latach można zaobserwować szybki rozwój serwisów, jak i metod związanych z mapowaniem obszarów zabudowanych, które istotnie zwiększają możliwości interpretacyjne badaczy zjawisk zachodzących na styku: przystająca zabudowa miejska – środowisko przyrodnicze. Serwisy są wiarygodnymi źródłami informacyjnymi do celów zarządzania środowiskiem w kontekście zarówno adaptacji do zmian klimatu (w tym także tematyką związaną z miejską wyspą ciepła), jak i planowania przestrzennego oraz sterowania rozwojem miejskim.

Marcin Budziński, w **rozdziale 12** *Zrównoważony rozwój miast i metropolii – teoria, praktyka i świadomość strategiczna* koncentruje się na kilku istotnych, szczegółowych aspektach praktycznych. Z jednej strony dyskusyjne jest samo rozumienie pojęcia zrównoważonego rozwoju lokalnego, z drugiej sposób uwzględnienia kontekstu regulacyjnego – poczynając od poziomu globalnego i *Celów Zrównoważonego Rozwoju* przyjętych przez Zgromadzenie Ogólne ONZ na mocy rezolucji 70/1 (*UN SDG*), w ujęciu praktycznym stosowanym i wdrażanym w miastach i na obszarach metropolitalnych. Analizę przeprowadzono w ujęciu porównawczym dla trzech obszarów metropolitalnych: Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii i Obszaru Metropolitalnego Gdańsk-Gdynia-Sopot (Polska) oraz Obszaru Metropolitalnego Zagłębia Ruhry (Niemcy). Badanie miało bardzo szeroki zakres (próba 9 tys. respondentów w okresie 2023–2024) i umożliwiło dekompozycję zarządzania zrównoważonym rozwojem miast i metropolii na trzy charakterystyczne grupy zagadnień badawczych i praktycznych – rozumienie zrównoważonego rozwoju [1], świadomość strategiczna [2] i priorytetyzacja celów zrównoważonego rozwoju ONZ [3]. Głównie wnioski oraz rekomendacje, wypływające zarówno z pogłębionych badań, jak i z dobrze rozpoznanej literatury przedmiotu ułożyły się w 9 pól, które mogą być przedmiotem odrębnych badań i analiz (np. wykorzystanie praktycznego rozumienia zrównoważonego rozwoju lokalnego, aktualizacja strategii i polityk w kierunku rozwoju zrównoważonego, praktyczne wykorzystanie wiedzy na temat różnic między miastami, metropoliami i województwami w Polsce i Niemczech, wiedza na temat preferencji SDGs (*Sustainable Development Goals*) widoczna w priorytetach i celach rozwojowych i in.).

Wreszcie, w **rozdziale 13**, ostatnim, napisanym przez Edytę Łyżwę, skoncentrowano się na roli instytucji kultury w gospodarce miejskiej i regionalnej. Analizę, polegającą na identyfikacji i ocenie wybranych cech jednostek kultury o kluczowej roli w regionie, przeprowadzono posługując się *przykładem województwa świętokrzyskiego*. Podmioty prowadzące działalność gospodarczą związaną z kulturą i technologią, łączące działalność artystyczną z przedsiębiorczością, tworzą część rynku, którą określa się jako sektor kreatywny. Ich aktywność opiera się na zasobach wiedzy oraz kreatywności i zdolnościach ludzi, co zazwyczaj skutkuje wzrostem gospodarczym zarówno regionu, jak i jego składowych, głównie największych miast. Ich elementarnym segmentem jest kultura i sztuka reprezentowana najczęściej przez podmioty tzw. sektora GLAM (galerie,

biblioteki, archiwa, muzea) oraz sztuk widowiskowych (teatr, opera, filharmonia, kino). Badaniem objęto 8 instytucji kulturalnych sektora publicznego podległych władzom regionalnym województwa świętokrzyskiego (podmioty sektora kreatywnego). Wśród licznych wniosków wynikających z badań, warto zwrócić uwagę na wykazanie przez Autorkę słabości sektora kreatywnego w regionie świętokrzyskim. Publiczne instytucje kultury na poziomie regionalnym to struktury deficytowe, (tylko ok. 15% budżetu jest pokrywane z uzyskiwanych dochodów). Zidentyfikowane, główne bariery rozwoju to stały brak środków finansowych na promocję działalności oraz na inwestycje. Jeśli siłą sektora kreatywnego jest jego oddziaływanie na powiązane obszary gospodarki (m. in. turystykę, gastronomię, transport, handel wyspecjalizowany, budownictwo itd.), to brak dostrzegalnych związków tego typu, świadczy o jego słabym oddziaływaniu na rozwój społeczno-gospodarczy w regionie świętokrzyskim, szczególnie gdy chodzi o większe ośrodki miejskie (Kielce, Ostrowiec Świętokrzyski, Starachowice, Skarżysko-Kamienna, Busko Zdrój). Utrudnień w rozwoju sektora kreatywnego w regionie upatruje się w jego niewielkim potencjale ludnościowym, obszarowym i gospodarczym, a także niskim poziomie urbanizacji. Zwrócono jednak uwagę na korzystne propozycje dobrych praktyk, w tym przykłady licznych działań w Konurbacji Górnośląskiej⁶, które mogą inspirować do poszukiwania nowych koncepcji zarządzania kreatywnym rozwojem w kluczowych miastach regionu i w skali całego województwa świętokrzyskiego.

Składająca się z trzech, obszernych części monografia poświęcona jest rozwojowi miast w procesie ich dynamicznej równowagi. Zarządzanie rozwojem miast następuje poprzez różne stany równowagi ujęte intertemporalnie. Dotyczą one relacji pomiędzy miejskimi systemami oraz między nimi i wyróżnionymi segmentami globalnego otoczenia. Powyższe może być interpretowane także jako wejście miast dynamicznej równowagi na ścieżkę uzyskiwania przewag konkurencyjnych (miasta zwycięskie). W swoich tekstach Autorzy przedstawiają wyniki badań, które wskazują, że dynamiczną równowagę miast można łączyć z implementacją koncepcji miast inteligentnych i kreatywnych.

Zawarte w monografii różne koncepcje i sposoby podejścia do kształtowania przyszłości i projektowania rozwoju miast dynamicznej równowagi mogą znaleźć się w polu zainteresowania różnych środowisk badawczych i ośrodków akademickich. W warstwie decyzyjnej mogą okazać się użyteczne dla władz miejskich, a w warstwie proceduralno-technicznej dla miejskich specjalistów i projektantów. Prezentowana szerokiemu gronu odbiorców publikacja może stać się źródłem inspiracji dla ludzi młodych, doktorantów i studentów różnych kierunków studiów.

*Krystian Heffner, Krzysztof Gasidło
Andrzej Klasik, Agnieszka Majorek-Gdula*

⁶ Na przykład [Klasik 2014; Klasik, Kuźnik 2017].